

ANTIÖKHEIA'DAN ANTAKYALILARA KALAN TARİHSEL-KÜLTÜREL ÇEVRE DEĞERLERİ ve BU DEĞERLER ÜZERİNDE ROL OYNAYAN ETKENLER

Banu AYGÜN*

Giriş

Çevre, yaşamın değişmesi ve gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal kültürel dış koşulların toplamı olarak felsefi ağırlıkla tanımlanabilmekte; bu bağlamda tarihsel ve kültürel çevreler, nesnel ve sosyal çevre etkileşiminde ve sosyal çevre altkütmesi durumunda olmaktadır (Öztürk,1989: 212).Tarihsel ve kültürel çevreler, geçmişin tüm birikimlerini günümüze taşımalarıyla, yaşayan ve gelecekteki kuşaklara kaynak oluşturmalarıyla ve yerine tekrar konulamayacak değerler olmalarıyla önem kazanmaktadır. İnsanın kültürel evriminin bir yansıması olarak da değerlendirilebilecek bu değerler, özellikle sanayi toplumuna geçişle birlikte bir dizi sorunla karşı karşıya kalmıştır. Sanayileşme sürecinin yarattığı kapitalist yaşam biçimiyle kentleşme süreci, toplumlarda yeni değerlerin ve anlayışların oluşumunu sağlayarak doğa, dünya ve estetik algısının değişimine neden olmuştur. Bu değişimlerden doğal çevreler kadar tarihsel ve kültürel çevreler de etkilenmiştir. Bu nedenle, bugün yaşanan tarihsel-kültürel çevre sorunlarının kaynağında sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yaşamın etkilerinin izleri bulunduğu söylenebilir. Tarihsel ve kültürel çevreyi bozan diğer nedenler arasında sel ve deprem gibi doğal etkenlerle genelde dine ya da savaşa dayanan insan etkileri de bulunmaktadır. Ancak, tarihsel ve kültürel çevreyi etkileyen ya da bazan unsurlar bunlarla sınırlı değildir. Bu değerlerin "ortak miras" olarak algılanmasına yönelik

bilincin gelişmemiş olması, yıkıcı etkenleri doğuran en önemli nedenlerden biridir. Toplumlarda yerleşmiş olan insan merkezci ve etnik merkezci tutumlar da tarihten bugüne bu değerlerin yok edilmesinde doğrudan ve dolaylı olarak etkili olmuştur. Oysa Erder'in (1997:1-11) de belirttiği gibi, ele geçmiş bazı tarihî belgeler, insanların tarihî dönemlerde bile yarattıkları anıtlara karşı "koruma kaygısının" varlığını gösterir niteliktedir ve belli başlı medeniyetlerde tarihsel çevre bilinci ve duyarlılığının var olduğu; tarihî anıtların, dinî, pratik ve estetik nedenlerle de olsa dönemsel algılara bağlı olarak korundukları bilinmektedir. Günümüzde ise tarihsel-kültürel değerlerin korunmasındaki temel nedeni; dinî, pratik, estetik ve etnik unsurlardan çok, bu değerlerin "sürdürülebilirliği" oluşturmaktadır. Çünkü, bu değerlerinin artık "tükenme" noktasına geldiği ve bir daha yerine konulamayacağı bilinci, toplumlarda hızla yaygınlaşmaya başlamıştır.

Tüm bu düşünsel yaklaşımlar ışığında, bu çalışmada, "tarihsel-kültürel çevre değerlerinin hızla tüketildiği sorunsalı"nın algılanmasına katkı koyulması hedeflenerek, Antakya kenti bağlamında insanın (kentlilerin-kent yönetimini) bu değerler üzerinde oynadığı rol ele alınmıştır. Tarihî kent kimliği taşıyan Antakya'da tarihsel-kültürel çevre sorunlarının oluşumunda rol oynayan etkenler çalışmanın konusunu; kentteki tarihsel-kültürel çevre sorunlarına dikkati çekmek ise çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada, kentte-

ki tarihsel birikimin, geçmişte "savaş, savaş sonrası tahribatlar ve ağırlıklı olarak sel ve deprem gibi doğal etkenlerle"; bugün ise "insan etkinlikleri" olarak özetlenebilecek, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişimlerle yok edildiği savunulmaktadır. Ayrıca Antakya'daki tarihsel-kültürel çevre sorunlarını doğuran "insan etkinliklerinin" özellikle sosyo-kültürel, ekonomik ve politik etkenler bağlamında sınıflandırılması da çalışmanın hedeflerindenidir.

I. Antiokheia'dan Antakyalılar'a Kalan Tarihsel - Kültürel Çevre Değerleri

Anadolu'nun en güneyinde, Akdeniz iklimi bölgesinin doğu ucunda yer alan sınır kenti Antakya, kuzeyde Amonos Dağları (Nur Dağları) ile güneyde Kel Dağı (Cebel-i Akra) arasında kalan Aşağı Asi Vadisi'nin başlangıcında, Kel Dağı'nın kuzeydoğusunda, Habib Neccar (Silpus) Dağı'nın eteklerinde yer almaktadır (Demir, 1996:13). Antakya, Anadolu'yu Suriye ve Filistin'e bağlayan yolların kavşak noktasında olması ve Mezopotamya'dan Akdeniz'e çıkmak için en elverişli limanların

burada bulunmasından dolayı tarih boyunca cazip bir yerleşim alanı ve göç yeri olmuş (Tekin, 1993: 10); bölgenin önemli jeopolitik konumu, Antakya'nın tarih boyunca doğu ve batının karşılıklı tesiri altında kalmasına neden olmuştur (Akurgal, 1945: 68).

Elde edilen arkeolojik veriler, Antakya'nın I. Seleukos Nikatar'un, M.O. 300'de Seleukeia'yı (Çevlik), ardından Antiokheia'yı (Antakya) kurmasıyla tarih sahnesindeki yerini almış olduğunu ve kentin kısa zamanda gelişip ticaret ve sanayi merkezi haline geldiğini göstermiştir. Antakya, Orontes Nehri'nin kenarında Antigonio şehrinin yerine, onun artık malzemeleriyle kışları güneşi görecektir, yazları Orontes Nehri'nin rüzgârını alacak biçimde Silpus Dağı'nın eteklerinde bir "kale şehir" olarak kurulmuştur. Seleucos Döneminde kente Zeus Tapınağı, ticaret agorası, meclis binası ve su kemeri inşa ettirilmiş; Seleucos Hanedanı'nın yıkılışından sonra Kilikya Valisi Marcius Recs tarafından bir sirk yaptırılmıştır. Ancak, Sezar Dönemine kadar Antakya'ya ne Seleucoslar ne de Romalılar

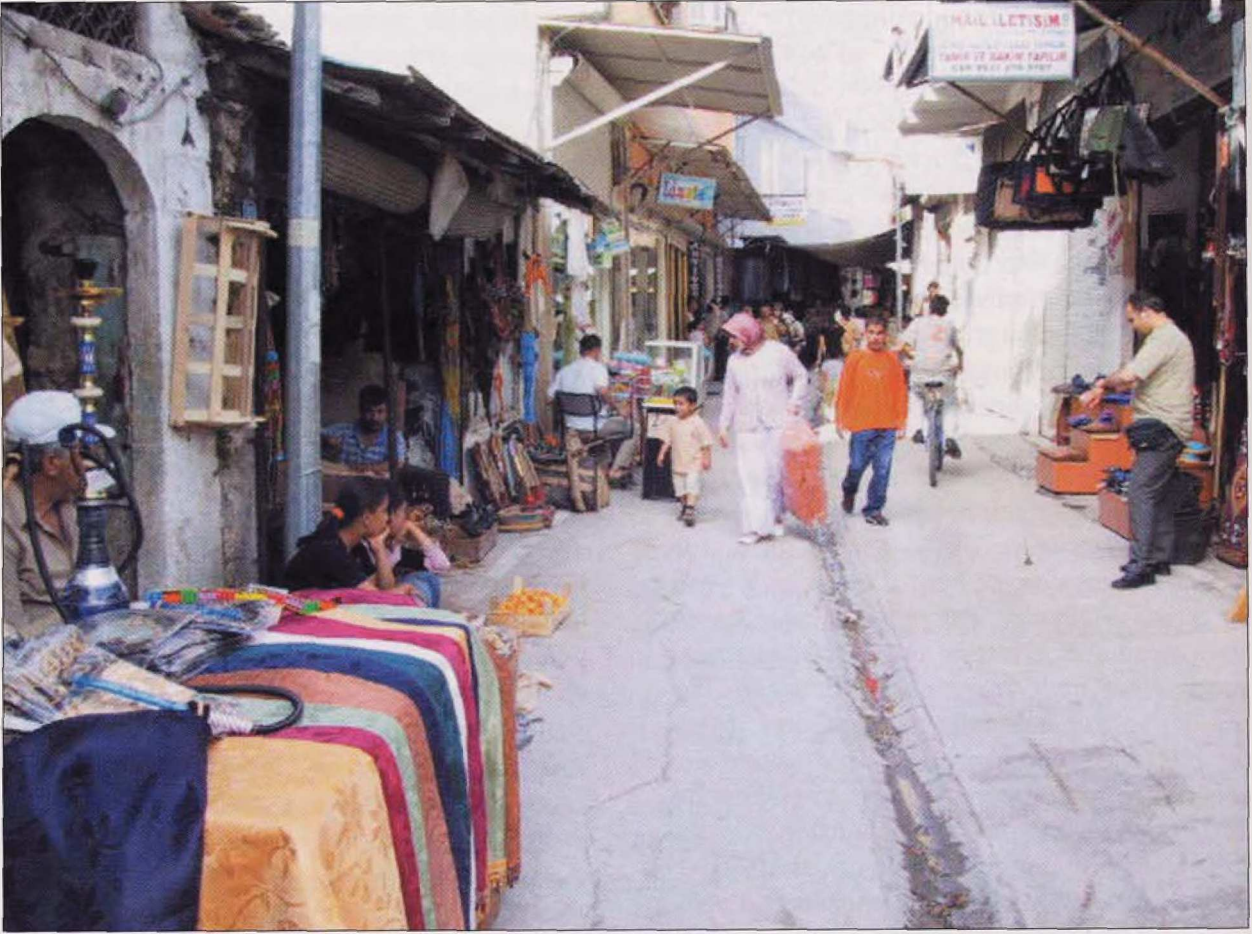
tarafından bir çivi dahi çakılmamıştır. Bu dönemlerde kent depremlerle, su baskınlarıyla yıkılmış, kentin otantik yapısını korumak ve onarmak için yılların geçmesi gerekmiştir. M.Ö. 47'de Sezar'ın Suriye'ye ayak basmasıyla şehrin tarihinde altın bir sayfa açılmış; kent Halep ve Laskiye'den gelen kervanların uğrak yeri, al-Mina Limanı'nın bir antreposu, Anadolu'nun Ortadoğu'ya açılan bir kapısı konumuna yükselmiştir. Kent hızla büyümüş, kalabalıklaşmış, zenginleşmiş, dev binalarla donatılmış; bu dönemde yaşanan depremler bile kentin yükselişini durduramamıştır. Böylelikle, I. yüzyıla gelindiğinde Antakya, nüfusu ve yüzölçümü bakımından Roma İmparatorluğu'nun üçüncü büyük kenti olmuştur. Bizans Döneminde ise kent depremlerle yerle bir olmuş, yangınlar, salgın hastalıklar kentin neyi varsa yok etmiştir. Bizans Döneminden günümüze, yazılı kaynaklarda belirtilen saray, kilise, tapınak, villa, hamam, anıt, tiyatro, hastane, hipodrom, sirk gibi yapılardan neredeyse hiçbir eser kalmamıştır (Ferhad, 2001:60-63). Bundan sonra Antakya'da ancak Osmanlı Döneminde imar faaliyetleri gerçekleştirilmiş; surlar onarılmış, cami, han, hamam, arasta gibi pek çoğu günümüze kadar kalmış olan yapılar yaptırılmıştır. Osmanlı Döneminde yol güvenliği için teşkilatlar kurulmuş ve lonca teşkilatı da kurulan kent, her biri bir mesleğe ayrılmış sokakların bulunduğu işlek bir çarşıya sahip olmuştur (Hatay Valiliği, 2000).

Kısacası, Antakya'nın tarihçesi incelendiğinde, kentin bir çok toplum tarafından tercih edildiği ve kentin tarihî devirlerin hemen hepsinde ele geçirilmek istendiği görülmektedir. Şüphesiz bunda Hatay bölgesinin jeopolitik konumunun; kentin ve bölgenin tarihî, dinî ve doğal çevre özelliklerinin önemi büyüktü. Antakya'nın birçok toplumca tercih edilmesi ve bu yolla farklı kültürlere ev sahipliği yapması, kentin sosyal ve kültürel yapısını da zenginleştirmişti. Tarih boyunca çeşitli inançlara sahip bir çok toplumun yaşadığı bu kentte, böylece zengin bir kültür birikim oluşmuş ve tarih boyunca edinilen bu kültürel zenginlik, kentte İslâm, Hıristiyan ve Musevi inançlarının iç içe, hoşgörü ortamında yaşanmasına da zemin hazırlamıştı. Ancak, kentin bir çok toplum tarafından tercih edilmesi

bir taraftan kentin kültürel zenginliğini ve birikimini artırırken, diğer taraftan kentin her defasında edindiği kültürel birikimi çeşitli yollarla kaybetmesi anlamına geliyordu. Diğer bir ifadeyle, kentte sıkça yaşanan deprem, sel gibi doğal etkenlerle birlikte, savaş, savaş sonrası çıkan yangın ve yağmalamalar, kente ait kültürel birikimlerin yok olmasında önemli rol oynuyordu. Öyle ki, bugün kentte ne Seleucoslar'dan ne Romalılar'dan ne de Bizanslılar'dan bir iz kalmamıştır. Antakya kenti sınırları içinde, bu dönemlerden kalan izler, su kemeri ve sur kalıntılarıyla sınırlıdır. Aslında Roma Köprüsü, Roma Döneminden günümüze sağlam olarak kalabilecek tek yapıyken bu değer de yakın geçmişte bilinçsiz müdahalelerle yıkılarak yok edilmiş ve yerine yeni bir köprü yapılmıştır. Antakya'da tarihin ve kültürün izleri böylece giderek silinmiş ve tarihî kentten günümüze yani Antiokheia'dan Antakyalılar'a; ancak Hıristiyanlık'ın ilk kilisesi olan Saint Pierre Kilisesi, Katolik Kilisesi, Ortodoks Kilisesi, Antakya Kalesi surları, Demir Kapı (Halep Kapısı), Tranjan Su Kemeri, Habib-i Neccar Cami, Ulu Cami, Şeyh Ali Camii, Şeyh Ahmet Kuseyri Camii ve Türbesi, hanlar-hamamlar, çarşılar, çeşmeler, eski Antakya evleri, sokakları gibi tarihsel-kültürel çevre değerleri kalabilmiştir.

II. Geçmişten Bugüne Antakya'da Tarihsel-Kültürel Çevre Değerleri Üzerinde Rol Oynayan Etkenler

Antakya birçok topluma, lidere ve din adama yüzyıllarca ev sahipliği yapmıştır. Ancak bir çok kültüre kucak açmış bu kentte, tarihsel ve kültürel değerlerin izleri, büyük ölçüde yüzyıllar boyunca yaşanmış yıkıcı depremler ve savaşlarla silinip gitmiştir. Arkeolojik veriler kentte birçok tarihsel kalıntının depremlerle ve savaşlarla yok olduğunu desteklemektedir². Salgınlar, depremler ve deprem ve savaş sonrası yangınlarla tahribata uğrayan kent, böylece her defasında yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır (Tekin,1993: 74). Ancak bugün Antakyalılar'a zengin bir tarihten emanet kalan tarihsel-kültürel çevre değerleri, geçmiştekinden daha farklı et-

kenlerle yok olmaya yüz tutmuştur. Tarihte ağırlıklı olan "doğal etkenlerle savaş ve savaş sonrası tahribatlar" yerini artık "insan etkinliklerine" bırakmış ve kentte yaşayan, kenti yöneten Antakyalılar, bu değerlerin yok oluşunda önemli aktörler olmuştur. Kentleşme süreci, yerel yönetimlerin hatalı ve popülist politikaları, kentli bireylerin kentteki sorunlarına gereken ilgiyi göstermemeleri ve kentte tarihsel-kültürel çevre değerlerini korumaya yönelik güçlü bir sivil toplum örgütlenmesinin gelişmemesi sorunların yaşanmasına kaynaklık ederek, sorunların çözülmesini de zorlaştırmıştır. İnsanlardaki bilgi ve bilinç düzeyinin edinilen kültürel birikimlerle daha da artması beklenirken, sosyo-ekonomik yaşam biçimi kısacası kapitalist düzen, Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi Antakya'da da etkisini göstermiştir. Kapitalist düzenin "daha fazla üretim, daha fazla tüketim" olgusu, sosyokültürel yaşamı da etkisine alarak kentteki bireylerde modernleşme arzusunu kamçılamıştır. Bu anlayışların yaşam biçimi hâlini alması çok zor olmazken, bundan en çok

zararı kentin tarihî dokusu ve bu doku içindeki değerler almıştır. Kentleşme sürecinin yarattığı sosyokültürel değişimler kentlilerin algılarının ve düşüncelerinin değişimine neden olmuş; buna bağlı değişen yaşam tarzlarıyla modernleşme eğilimli beklentiler, kentlilerin tutum ve davranışlarını etkilemiştir. Bu değişimlerin toplamı, kentlilerin psikolojik olarak kentin değerlerine "paha biçmelerine" neden olarak, kendilerince feda edilecekler-edilemeyecekler dengesi kurmalarına da yol açmıştır. Bu bakış açısıyla tarihsel-kültürel çevre değerleri, kentin kendi kimliğinin parçaları olan "kentlilerin" doğrudan ve dolaylı müdahaleleriyle zarar görmüştür.

Antakya'da kentlilerin, tarihsel-kültürel çevre değerlerine karşı davranışlarının simgesi durumunda olan ve içinde sosyal, ekonomik ve politik unsurları bulunduran etkenler ise sosyo-kültürel, ekonomik ve yönetsel (idarî) etkenler olarak sıralanabilir. Antakya'da tarihsel kültürel çevre sorunlarına yol açan sosyo-ekonomik etkenlerin, ağırlıklı olarak "bireylerin tercihleri ve gereksinimleri"

ile "nüfusun kent merkezine toplanmasıyla" ilişkili olduğu ve bunlardan en önemlisinin, kentlilerin modernleşme sürecinin etkisiyle tarihsel-kültürel değerlere gereken ilgi ve değeri göstermemeleri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, kentlilerin yeni yaşam ve paylaşım alanlarına gereksinim duymaları ve bu yolla kentlilerin eski yaşam ve sosyal buluşma alanlarının yerini farklı mekânların almış olması da önemli bir etkeni oluşturmaktadır. Örneğin, yerleşim için tarihî dokunun ve konutların; paylaşım için çeşme, han ve hamam gibi yapıların kültürel değişmelere paralel olarak önemini yitirmiş olması, bu değerlerin korunmasına yönelik bir duyarlılığın oluşmamasında önemli bir etken olmuştur. Diğer taraftan, nüfusun kent merkezine toplanması, kentsel hizmetlerin de burada toplanmasına yol açmış, tarihî kent dokusunun da bulunduğu bu alanda büyük bir baskı oluşmuş ve tarihî dokunun bulunduğu alanlar, kentte görüntü ve gürültü kirliliğinin en yoğun yaşandığı yerler hâlini almıştır. Kentlilerin yaşam alışkanlıklarının değişmesi, eski aile yapısının (birlikte yaşama alışkanlığının) yerini küçük aile yapısına bırakması da kentlilerin apartman dairelerini ve yeni kent dokusunu tercih etmelerine neden olmuştur. Kentlilerin tercihleri, tarihî evlerin konfor ve kullanımındaki zorluklar gibi nedenlerle de değişmiştir. Demir'in (1996:249). belirttiği gibi, kentlilerce, sosyo-ekonomik etkenler bağlı olarak zaman içinde değişen yeni kullanım biçimine uymak ve ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla yapılan müdahaleler de tarihî konutların değişimine neden olmuştur. Bununla birlikte tarihî değeri olan idarî yapıların mekân büyüklüğünün bugünkü ihtiyaçları karşılayamaması da tarihî binaların tercih edilmemesinde rol oynamıştır (Örn; Eski Antakya Belediye Binasının mekân büyüklüğünün yeterli almayışı yeni binanın inşasını doğurmuştur). Tarihî konutların bir bölümü köyden kente göç edenlere kiraya verilmiş, bazıları da kaderlerine terk edilmiştir. Tarihî dokuda oturanlarla köyden kente göç edenlerin bir arada oturmaları, bireyler arasında sosyoekonomik farklılıkları artırmış; bu da tarihsel çevre dokusunu ve bu dokunun önemini algılamada farklılıklar yaratmıştır. Dolayısıyla kentlilerin tercihleri, tarihî dokunun ve konutların çehresini de etkilemiştir.

Antakya'da tarihsel kültürel çevre sorunlarına yol açan yönetsel etkenlerin de ağırlıklı olarak "kentleşme politikaları" ve "kent yönetimiyle" ilişkili olduğunu ve bunlardan en önemlisinin, Antakya'nın merkezde birçok belediyelerle parçalanmış yönetsel bir yapıya sahip olması olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, kent yönetiminin bugüne kadar bu değerleri korumak adına girişimlerde bulunmamasıyla yaşanan sorunlara göz yummuş olmaları da önemli etkenlerdir. Kentte politik beklentiler nedeniyle gereksiz sayıda idarî bölünmenin gerçekleştirilmiş olması planlama süreçlerini ve buna bağlı olarak tarihsel-kültürel değerlerin korunmasına yönelik önlemleri olumsuz etkilemiştir. Kentin fizikî yapısında meydana getirilen değişimler, özellikle tarihî kent dokusunda ve sit alanları üzerinde bir dizi tarihsel-kültürel çevre sorunlarının ortaya çıkmasını sağlamış; tarihî dokudaki bilinçsiz müdahaleler kentte önemli değerlerin yok edilmesine kadar varmıştır. Örneğin, eski Antakya sokaklarında bulunan ve kentte sellerin etkisini kırmak için yapılmış olan su kanallarıyla yerleri kaplayan blok taşları belediyenin bilinçsiz müdahaleleriyle yitirilmiş; asfaltlama ve betonlamayla bu kent dokuları yok olmuştur. Tarihî Roma köprüsü de Amik Gölünün kurutulması aşamasında yıktırılmış, taş köprü betonarme köprüye dönüştürülerek kentin önemli bir diğer değeri daha yitilmiştir. Diğer taraftan, kent merkezinin meydanında yer alan ve eski meclis binası olan tarihî Gunduz Sineması da belediye tarafından özel şahıslara kiraya verilmiş ve tarihî yapı uzun yıllar 2 film binden şekilde gösterim yapan bir sinemaya dönüştürülmüştür. Kentte, Roma Döneminde yapılmış olan ve bugün hâlen kalıntıları bulunan su kemerleri köprü vazifesiyle yaya trafiğine açık tutulmuş ve bu değer de yok edilmeye mahkum edilmiştir. Yanlış kentleşme politikalarıyla, tarihî kent dokusunda bulunan cadde (İnönü, İstiklal, Kemalpaşa ve Kurtuluş caddeleri) ve sokaklar (Zenginler, Akbaba, Kaca Abdi ve Kantara mahalleleri) yeni yapılaşma baskısı altında kalmış; bu dokuda yapılmış alan çok katlı binalar, kentin tarihî dokusunu yansıtmayarak kente özgü mimari dokuyu bozmuştur.

Kentte yollar da kentin tarihî dokusuna uygun olmayan bir ölçek içinde genişletilmiş ve bu yolla Antakya'ya has mimari karakter bozulmuştur (Demir,1996:218). Tarihî dokuya sonradan eklenen binalar ve işyerleriyle tarihî evler iç içe geçmiş, bu yolla tarihî evler, kent dokusunda algılanmaz hâle gelmiştir. Tarihî dokuda yer alan işyerlerinin faaliyetlerini dışarıda gerçekleştirmeleri (özellikle yaz aylarında) gürültü kirliliğine; işyerlerinin, mağazaların ve muayenehanelerin levha ve reklam afişleri de tarihî dokuda görüntü kirliliğine neden olmuştur. Kentte tarihî binalar da genel olarak tarihsel yapı ve işlevine uygun olarak kullanılmamış, tarihî evlerin bir çoğu ticarethane veya atık deposu olarak kullanılarak kaderlerine terk edilmiştir. Tuncer'in de (2001:2) belirttiği gibi, tarihî dokudaki evler ve çarşılar büyük ölçüde ayakta olsa da han, hamam gibi bunlar da ilgisizlik ve bakımsızlık nedeniyle sağlıksız hâle gelmiştir. Bununla beraber, tarihî kent dokusunda yaşanan tüm bu sorunlar kentte hâlen yaşamakta olan el sanatlarını da olumsuz etkilemiştir.

Antakya'da yönetsel etmenlere bağlı olarak yaşanan tarihsel-kültürel çevre sorunları, tarihî dokudaki sorunlarla sınırlı kalmamış; kent yönetiminin arkeolojik, doğal ve kentsel sit alanlarında günden güne artan kaçak yapılaşmaların önü kesilememiştir. Örneğin, kentte en çok turist ağırlayan St. Piyer Kilisesi³ çevresi kaçak yapılaşmalarla dolmuş, kiliseyi saran gecekondu kentte adeta utanç kaynağı hâline gelmiştir. 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı üzerinde bulunan antik stadyum alanında da kaçak yapılaşmalar boy göstermiş, üstelik stadyum alanı içine belediyeye ait köpek bakım çiftliğiyle mezbahe yaptırılmıştır. Kısacası kent yönetimi, sit alanlarında ve tarihî kent dokusu arkasında gelişen gecekondulaşmaya göz yummuştur.

Diğer taraftan kent sınırları içinde yer alan sit derecelendirmeleri sağlıksız ve yanlış yapılmış; yerel yönetimlerin sit sınır ve derecelendirmelerinin değişmesine yönelik istemleri (AKTVK,1994) sorunları daha da artırmıştır. Kentte korumaya yönelik olarak gerçekleştirilen tespit ve tescil çalışmaları

rında geç kalınmış olması da bu değerlerin yok olmasında önemli bir etken olmuştur. Ayrıca belediye tarafından yaptırılmış olan, "Kentsel Sit Koruma İmar Planı" ile "Antakya İmar Planı" kararlarının tarihsel ve kültürel çevre değerlerini koruyamamasıyla (AKTVK,1994) Sit Koruma Planının arkeolojik değil "imar duyarlı" bir plan şeklinde hazırlanması (KTVKGM,1995), bu değerlerin yok olup gitmesinde önemli rol oynamıştır. Kent yönetimi, kent merkezini ve merkezi sara mahalleleri yoğun bir yapılaşmanın sarmasına (Mersinligil, Erişen,1996-97: 47) ve tarihî kent dokusu içinde yer alan yeni yapılaşmaların imar cephe düzenlerinin, bir çok tescilsiz ancak çevreye katkılı geleneksel konut birimini yok etmesine göz yummuş (AKTVK,1994); bu yolla kentte geçmişin izleri gittikçe silinmiştir. Antakya'da yaşamakta olan ve bugün tamamıyla insan etkeninden kaynaklanan bu sorunlar tarihî dokudaki ve sit alanlarındaki değerleri olumsuz etkilemiş ve "tarihî kent Antakya" yanlış ve bilinçsiz uygulamalarla "sıradan bir kent" görünümünü almaya başlamıştır.

Antakya'da tarihsel kültürel çevre sorunlarına yol açan ekonomik etkenlerin ise ağırlıklı olarak "modernleşme süreci", "rant beklentisi" ve "kentli bireylerin ekonomik sorunlarıyla" ilişkili olduğu ve bunlardan en önemlisinin rant konusu olduğu söylenebilir. Kentte modernleşme sürecinden en çok tarihî konutlar ve tarihî dokuda yer alan zanaatlar zarar görmüştür. İnsanlar "yeniyi", "eskiye" tercih etmeye başlamış; örneğin yeni kent dokusunda çok katlı apartman dairesinde yaşamak, modern yaşamın bir parçası olmak anlamına gelmiştir. Modernleşme sürecinin etkisiyle, eski Antakya kentinde önemi oldukça fazla olan zanaatların halkla buluştuğu bedesten, han, meydan, çarşı gibi kültürel varlıklar da seri üretimler ve fabrikasyon ürünlere dönüşümle günden güne zanaatlarla birlikte kaybolmaya başlamıştır. Eski çarşılar yerini modern, çok katlı, tarihsel çevreyle uyumlu olmayan iş merkezlerine bırakmış; bu yolla tarihî konutların bazıları ticarî kullanım ve depolama gibi işlevlere dönüştürülmüş; bazı tarihî konutlar da ticarethanelerin ar-

tık ve çöpleriyle adeta çöplük hâlini almıştır. Kentte rant beklentisinin yükselişi de tarihî kent dokusunda yeni yapılaşmaların artışına neden olmuş; eskinin ve yeninin iç içe geçtiği bu alanda tarihsel-kültürel çevre değerleri yapılaşma baskısıyla arka plana itilmiştir. Diğer taraftan, kentlilerin de rant beklentileri artmış; tek ya da iki katlı tescilli bir konut bireylerin rant istemlerine cevap veremez hâle gelmiştir. Bu yolla, tarihî bir konutu yıkmak, terk etmek ya da kiraya vermek birçok tarihî konut sahibi için adeta bir kaçış olmuştur. Böylelikle, köyden kente göç edenler artık kentlilerce çok fazla tercih edilmeyen tarihî kent dokusuyla bu dokunun hemen ardında ve neredeyse iç içe olan gecekondulaşma bölgesine yönelmişler; böylece ekonomik etkenler, tarihî dokuda bir dizi sosyo-kültürel soruna da kaynaklık etmiştir. Kentlilerin tarihî konutların bakımı için koruma mevzuatı gereğince rölöve ve restorasyon yapmaları gerekliliği bulunması ve ekonomik durumları genelde düşük olan konut sahiplerinin bakım için gereken bütçeyi ayıramamaları da tarihsel-kültürel çevre değerlerini olumsuz etkilemiştir. Bakanlığın belirlemiş olduğu bakım ve onarım şartlarını ekonomik nedenlerle gerçekleştirmeyen konut sahipleri, bu yolla tarihî konutlardan ve dokudan uzaklaşmışlardır. Tarihî konutlarda ısınma sorunun olması, bugün her adayı ayrı ayrı ısıtmanın ekonomik güçlükleri, modern ısıtma sistemlerinin tarihî konutlara döşenmesinin zorluğu ve mevzuattaki zorunluluklar da bireyleri tarihî dokudan ve tarihî konutlardan uzaklaştıran önemli etkenler olmuştur.

Sonuç

Sürdürülebilir gelişme ve kalkınma çerçevesinde tarihsel ve kültürel çevreler, tarihsel ve çevre mirası olarak değer taşıdığı gibi aynı zamanda değerlendirilmesi gereken doğal bir kaynak olarak ele alınmalı ve bu yönde gerçekçi politikalar gerçekleştirilmelidir. Tarihsel çevrelerin yeniden oluşturulması ve tarihsel sürecin yeniden yaşanmasının imkânsız olması bakımından, tarihsel-kültürel çevreler hayatî önem taşımaktadır (Tuncer, 1995: 2). Ancak, yadsınamaz önemine karşın Antakya'daki tarihsel-kültürel çevre değerleri, başlangıçta "doğal, savaş ve savaş sonrası tahribatlarla"

sonradan "insan etkinlikleriyle" zarar görmüş ve kentte birçok değer böylelikle yitirilmiştir. Bu nedenle günümüzde Antakya'da doğal ve kültürel çevreye duyarlı kentleşme ve koruma politikalarının oluşturulmamış olması ile kentlilerin bu sorunlara kayıtsız kalmaları, yenilenemeyen miraslar olarak tarihsel-kültürel değerlerin sürdürülebilirliğini ortadan kaldırmaktadır. Kentleşme, nüfus baskısı ve sanayileşme kentte çevresel değerlerin yitip gitmesine neden olurken, sosyokültürel, yönetsel ve ekonomik etkenler de kentteki sorunların boyutunu hızla artırmıştır.

Antakya'daki tarihsel-kültürel çevre değerlerinin korunması için öncelikle kentli bireylerin koruma bilinci ve duyarlılığına sahip olmaları ve bireylerin "sorunları ortaya çıkaran bir etken" olarak değil, "sorunları çözen aktörler" olarak kentlerine sahip çıkmaları gerekmektedir. Bu konuda görev büyük ölçüde sivil toplum örgütlerine ve üniversiteye düşmekte ve kentteki sivil toplum örgütleriyle halkın, tarihî mirası koruyucu ve denetleyici bir katılımı şart olmalıdır. Bu noktada kentte, üniversiteden ve sivil toplum örgütlerinden bireylerin katılımıyla gerçekleştirilen çabalar, yine de umut vericidir. Antakya Belediyesi'nin yine bu şahısların çabalarıyla Yerel 21 Gündem'e kabul edilmesi de bu umudun en önemli kaynağıdır. Diğer taraftan, kentte tarihsel ve kültürel çevre değerlerinin sürdürülebilirliği bugün ancak alınacak acil onlem politikaları ve planlamalarıyla sağlanabilecek gözükmektedir. Antakya'da bugüne kadar yapılmış olan koruma imar planlarının yeniden gözden geçirilmesi değil, "yeniden yapılması" artık bir ön şart hâline

gelmiştir. Yapılacak yeni planlama çalışmalarında, Antakya'nın tarihî-kültürel değerlerini iyi bilen, bütüncü bir bakış açısına sahip ve geleceğin projeksiyonunu iyi yapacak bilimsel bir çalışma ekibine ihtiyacı olduğu kuşkusuzdur. Antakya'nın kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanlarında yeni bir koruma planına ve hızla kaybolan değerlere kısa sürede müdahale edebilmek adına da "Özel Proje Planlama Alanları" yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Antakya kentsel ve arkeolojik sit alanlarının iç içe bulunmasından dolayı yapılacak planlamanın bütüncül olmasını gerektirmekte ve hazırlanacak koruma planlarında Antakya için sadece fizikî bir plan değil sosyo-ekonomik, örgütsel ve yasal çözümler getirmesi beklenen kapsamlı bir plan stratejisinin izlenmesi de gerekmektedir. Planlama sürecinde Antakya'nın, ülkesel ve bölgesel durumunun, niteliği ile gelecekteki durumunun belirlenmesi ve bu konuda ayrıntılı çalışmalar yapılması gerekmektedir. Hazırlanacak planlamada sosyal boyutu unutulmamalı, tarihî-kültürel çevrelerin korumasında yöre halkının tutum

ve davranışları analiz edilmeli ve halkın katılımı sağlanmalıdır. Ayrıca, tarihî-kültürel değerlerin kentte bir turizm potansiyeli yaratacağı ile bunların korunması gereken önemli birer "tarihî-ekonomik girdi" olarak, kentin ve dolayısıyla kentlilerin kalkınmasına fayda sağlayabileceği vurgulanmalıdır.

Diğer taraftan, tarihî-kültürel çevre değerlerinin sürdürülebilirliği için, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, valiliğin, belediyenin, müzenin ve kentlilerin durumun önemini kavramış ve korumaya yönelik ortak politikaların geliştirebilecek donanımında olması gerekmektedir. Bu nedenle, tarihî-kültürel çevre değerlerinin önemi konusunda her kurumun ve kişinin bilgilendirilmesi ve eğitilmesi, önceliklerin farkına varılmasının sağlanması gerekmektedir. Adana Koruma Kurulu, belediye ve müze elemanları arasında da koordineli bir çalışma ve evrensel değerlerin ön planda tutulduğu ortak bir politika güdülmesi şart olmalıdır.

Antakya'daki tarihî ve kültürel değerlerin sürdürülebilirliği gerçekten bu değerleri

korumaya ve gelecek nesillere bırakmayı hedefleyen politikalar şeklinde geliştikçe, dünyada eşi benzeri bulunmayan birçok kültürel varlığımıza sahip çıkmış ve onları gelecekte yaşayabilir değerler hâline getirmemiz sağlanacaktır. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır ki, ne kadar iyi bir planlama yapılırsa yapılsın, yerel yönetimler bilinçli bir koruma politikası izlenmedikçe ve kentliler konunun önemini kavramadıkça yani "kentliler kentlerine sahip çıkmadıkça" Antakya'da tarihsel ve kültürel çevreler yok olmaya mahkum görülmektedir. Son olarak, ancak toplumsal olarak bilinç ve duyarlılık düzeyimiz eğitim aracılığıyla arttıkça tarihte iç içe yaşamının keyfini anlayabileceğimiz ve "tarihe", "evrensel kültür mirasımıza" sahip çıkabileceğimiz söylenebilir.

SUMMARY

Nowadays we can easily observe that individuals and even as an upper group societies act in an insensitive attitude towards the historical environmental values depending on economical, social or some other reasons. The humans' alienation to his natural and cultural history, and also alienation to the values which they have inherited from the preceding generations are doubtlessly related with our changing life style and our converging to new values depending on this new style. The best example to the cited situation is seen in Antakya, the product of an important cultural composition. For this reason, in this study we discussed Antakya where the traces of the past is still being undertaken against nature, wars, time and the most important of all 'humans' with its historical-environmental values, the problems of protecting them, and the intrinsic role of the governors and inhabitants on loosing these values. In the study, first, the historical and cultural heritage of Antakya's inhabitants has taken into consideration, then the cited factors that play role on these values are considered, the role of governmental context in the past and today is observed.

NOTLAR

* Dr. Banu AYGÜN, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimler, Anabilim Dalı, Ankara/TURKIYE

¹ Antakya bölgesinin yerleşim tarihî, M.Ö. 100.000'e yani Orta Paleolitik Döneme kadar uzanmaktadır (Tekin, 1993: 10). Bölgedeki ilk arkeolojik çalışmalar Amik Ovası'nda gerçekleştirilmiş; 1933'te C.W.Mc.Ewan başkanlığında Chicago Üniversitesi ekibi bölgeyi araştırmış ve çalışma sonuçları Robert J.Braidwood tarafından yayınlanmıştır (Braidwood,1937). 1932-38 yılları arasındaki yüzey araştırmalarında 178 höyük tespit edilmiş ve çalışmalar sonucunda bölgenin prehistorya ve önasya kronolojisi tamamlanmıştır (Yener, Wilkinson,1997:414). 1941 yılında da TTK adına Remzi Oğuz Arık bölgede incelemelerde bulunmuş; Arık (1944:372), 178'i aşan höyüklerin birbirlerini tamamlayan çalışmalarının sonucunda Hatay'daki kültür safhalarının Neolitik'ten Osmanlı'ya kadar tanıtıldığını, ancak bu çalışmaların hiçbirinin bu çağların mimari ya da toplumsal yaşamını gösterecek genişlikte yapılmamış olduğunu belirtmiştir.

² Kentte, M.Ö. 148 ve 130'da, M.S. 35, 37, 396, 526 ve 528'de yıkıcı depremler meydana gelmiştir. En çok yıkıma yol açan, 526 olmuş Antakya yerle bir olmuştur (Tekin,1993: 24). Haddad (1949:73), bu depremin Malaklas'a göre 250.000, Procopius'a göre 300.000 kişinin ölümüne yol açtığını belirtmiştir. 528'deki büyük depremde 5000 kişi ölmüş, halk tanrının gazabının üzerlerinde olduğunu

inanarak, kenti terk edip dağlara kaçmıştır (Demir, 1996:51). Antakya'nın 6. yüzyıldaki tarihi, kendini depremlerle göstermiş; erken 7. yüzyılda gerçekleşen Pers saldırılarıyla 6. yüzyıldaki ikinci yarısında tekrarlanan depremlerle birlikte veba salgını da kentte ciddi zararlara yol açmıştır (Kennedy,1999: 177-182). 1406 depreminde de birçok ev yıkılmış, sayısız insan ölmüştür (Little ,2001: 155). 1872'deki depremde aşağı kentte ağır çatılı evler harap olmuş, yukarı kent daha az zarar görmüş ancak sağlam inşa edilmiş camilerin minareleri ayakta kalmıştır (Vogt,2001, 25-33). 1886-1890 yıllarında yaşanan kolera salgını da kentte çok sayıda insanın ölmesine, başka şehirlere göç edilmesine neden olmuştur.

³ St. Piyer Kilisesi güneyinde yer alan I. derece Sit alanı'nın tamamını gecekondularla kaplanmıştır(AKTVK,1994)

KAYNAKÇA

Akurgal, E., 1945, "Tarihte Şark- Garp Münasebetleri Bakımından Hatay Bölgesinin Önemi", *A.Ü. Hatay Haftası* 10. IX 1943-19. IX 1943, A.Ü.DTCF Yayınları, TTK Basımevi, Ankara.

Antakya Antik Kenti Sit Sınırları İrdeleme Raporu, 25.04.1994, Adana KTVK Kuruluna Sunulan Rapor, Prof. Dr. Ramazan Özgan, Prof. Dr. Vedat İdil, Doç. Dr. Numan Tuna, Doç. Dr. Tamer Gök.

Antakya Arkeolojik Sit Alanları Komisyon Raporu,1995, Adana KTVK Kuruluna Sunulan Rapor, Prof. Dr. Ramazan Özgan , Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu, Prof. Dr. Raci Bademli.

Arık, R. O., 1944, "Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor", *Bellekten VIII*.

Braidwood, R. J., 1937, *Mounds In The Plain Of Antioch on Arcgeological Survey*, The University of Chicago Press, İllionis.

Demir, A., 1996, *Çağlar İçinde Antakya*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları: 62, İstanbul.

Ferhad, H., 2001, "Uç Sınır Şehri: Antakya", *Sanat Dünyamız Bizans Özel Sayısı*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık A.Ş., Promat Basım Yayın, 2.Baskı, İstanbul.

Haddad, G., 1949, *Aspects Of Social Life In Antioch İn The Hellenistic-Roman Period*, The University of Chicago, Chicago, İllionis

Hatay Valiliği, 2000, *2000 Yılında Hatay*, Baskı: Gaye Dış Ticaret A.Ş.,Antakya.

Kennedy, H., 1999, "Antakya: Byzantium'dan İslama Dönüş", *Geç Antik Çağda Kent*, (Çev: Suna Güven, Ertuğrul Güven), Homer Kitabevi ve Yayınları, 1.Basım, İstanbul.

Little, D. P., 2001 "Memlüklü Tarihçiler Tarafından Kaydedilen Deprem Verileri", *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, (Editör: E. Zachariadou), Tarih Vakfı Yurt Yay.117, Numune Matbaası, İstanbul.

Mersinligil, Ö., Erişen, O., 1997, *Antakya (Hatay) İmar Planı Ön Araştırması-İlave ve Revizyon*, Adana.

Öztürk, K., 1989, "Tarihî ve Kültürel Çevrede Koruma Sorunları", *Çevre'89 Beşinci Bilimsel ve Teknik Çevre Kongresi*, T.C. Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü-Çukurova Üniversitesi, Adana.

Tekin, M., 1993, *Hatay Tarihi, Hatay Kültürü ve Sanat Vakfı*, Antakya.

Tuncer, M., 1993, "İmar Planlarının Yapım Süreçleri", *Konutbirlik Dergisi*, Sayı:11-112. Temmuz-Ağustos, Yayına Hazırlayan: Koop-Ajans.

Tuncer, M., 1995, "Türkiye'de Toplumsal Kentleşme Sürecinde "Kentsel Koruma"", *Kent Kooperatifçiliği Dergisi*, sayı:62-63-64. Ağustos-Eylül.

Tuncer, M., 2001, "Antakya "Tarihî Kent Dokusu", *Koruma Planı ve Koruma/Geliştirme Amaçlı Kentsel Tasarım Projeleri İçin "Yöntem, Koruma Politikaları ve Program Önerisi*, UTTA Planlama, Projelendirme & Danışmalık.

Yener, A., Wilkinson T., 1997, "1995 Chicago Oriental Institute Hatay-Amik Ovası Bölge Projeleri, *XIV.AST*, Ankara, II.